

TEÓRIE PRÍLEŽITOSTI AKO NÁSTROJ BEZPEČNOSTNÉHO MANAŽÉRA

Ladislav Kittel*

ABSTRAKT

Článok sa zaoberá teóriami príležitosti a ich možnou aplikáciou do procesu analýzy bezpečnostných rizík a návrhu bezpečnostných systémov. Autor sa sústreďí najmä na teóriu rutinných aktivít a na princípy spájajúce príležitosť s páchaním trestnej činnosti a poukázať na možnosti ich využitia bezpečnostnými manažérmi pri zvyšovaní bezpečnosti osôb a majetku.

Kľúčové slová: kriminalita, príležitosť, bezpečnosť

ABSTRACT

The article deals with opportunity theories and possible application into the process of security risk analysis and security system design. Author concentrates mostly on theory of routine activities and principles that connect the opportunity with criminal acts and aims to show the possibilities of its utilization by security managers to enhance security of persons and property.

Key words: criminality, opportunity, security

1 TEÓRIE PRÍLEŽITOSTI

Súčasná teória príležitosti sa zahŕňa napríklad prístup rutinných aktivít (routine activity approach), perspektívu racionálneho výberu (rational choice perspective) a teóriu vzoru trestnej činnosti (crime pattern theory)

Individuálne správanie je produktom interakcie medzi osobou a prostredím. Väčšina kriminologickej teórie sa zaoberá hlavne osobou a hľadá dôvody, prečo sú istí ľudia viac naklonení páchať zločiny. Pripisovanie príčin kriminality vzdialeným faktorom, ako sú napr. výchova detí, genetická výbava, prípadne sociálne a psychologické procesy, je vzdialené mimo dosah každodennej praxe, a kombinovanie týchto faktorov

* Ing. Ladislav Kittel, Fakulta špeciálneho inžinierstva, Žilinská univerzita v Žiline, ladislav.kittel@fsi.uniza.sk, 041/5136661

je extrémne komplikované pre tých, ktorí chcú pochopiť kriminalitu. Tiež sa tým ignoruje druhá zložka – špecifické rysy prostredia, ktoré napomáhajú k prechodu od kriminálnych sklonov do činov.

Teórie príležitosti sú založené na jednom základnom princípe – jednoducho uskutočniteľné a prít'azlivé príležitosti lákajú ľuďi na porušenie zákonov.

1.1 PRÍSTUP RUTINNÝCH AKTIVÍT

Tento prístup funguje na predpoklade, že na to, aby sa uskutočnil zločin, je potrebná časová a miestna zhoda troch základných prvkov – prítomnosť spôsobilého útočníka, vhodného cieľa a absencia vhodného ochrancu. Tento prístup zároveň berie prítomnosť spôsobilého útočníka ako danú a sústreďí sa na dva zvyšné prvky.

V tejto teórii sa miesto obvyklého termínu „obet“ používa obvykle termín „terč“, hlavne z dôvodu, že obeť (napr. majiteľ chráneného záujmu) môže byť v čase útoku neprítomný, ale terč útoku (chránený záujem) je prítomný a práve neprítomnosť majiteľa alebo iných potenciálnych ochrancov je prvkom, ktorý umožní alebo zjednoduší samotný útok. Terčom útoku môže byť osoba alebo objekt, ktorého pozícia v mieste a čase spôsobuje vystavenie riziku útoku. Riziko útoku ovplyvňujú hlavne štyri charakteristiky – hodnota, hnutelnosť, viditeľnosť a prístup. Všetky tieto charakteristiky je nutné hodnotiť z pohľadu útočníka.

Na to, aby bol terč pre útočníka lákavý, musí mať pre neho určitú hodnotu, buď ekonomickú, alebo aj inú (sentimentálnu, estetickú, psychologickú, kultúrnu atď...). Hnutelnosť predmetu určuje v podstate to, ako je možné s terčom útoku manipulovať, prípadne ho presúvať. Viditeľnosť hovorí o odhalení predmetov útočníkovi – predmety, ktoré nie sú voľne viditeľné, prípadne o nich útočník nevie, sa obvykle nestávajú terčom útoku. Prístup vyjadruje prvky ovplyvňujúce námahu, ktorú musí útočník vynaložiť na uskutočnenie útoku (napr. rozloženie ulíc, umiestnenie predmetu, prostriedky ktoré ho chránia...).

Termín „ochranca“ je tiež potrebné brať z širšieho hľadiska. Nemusí to byť len člen policajného zboru, prípadne člen bezpečnostnej služby, ale ktokoľvek, koho prítomnosť alebo blízkosť môže odradiť potenciálneho útočníka od konania. Často sa jedná o nevedomú činnosť, ktorá má ale zásadný dopad na kriminalitu. Faktom ale zostáva, že ak je ochranca neprítomný, riziko útoku sa zvyšuje.

1.2 TEÓRIA ŠTRUKTÚR TRESTNEJ ČINNOSTI

Teória štruktúr trestnej činnosti sa zaoberá hlavne tým, ako sa ľudia vzájomne ovplyvňujú so svojim prostredím a ako vytvárajú príležitosti na kriminalitu. Zvažuje ako sa ľudia a objekty zúčastňujúce sa na kriminalite pohybujú v čase a priestore. Táto teória má 3 základné koncepty – uzly, cesty a hrany.

Uzly sú miesta, v ktorých sa ľudia nachádzajú a medzi ktorými cestujú. Cesty sú spojnicami medzi jednotlivými uzlami. Hrany sú v podstate hranice jednotlivých oblastí. Na základe uzlov, hrán a ciest je možné vytvárať geografické mapy rozloženia kriminality pre rôzne časové úseky, keďže kriminalita sa v určitom smere prispôsobuje dennému rytmu činností.

Uzly môžu generovať kriminalitu len v rámci seba, ale aj vo svojom okolí. Každý útočník vyhľadáva terče útoku v okolí uzlov, ktoré pozná a ciest medzi nimi. Cesty, ktoré ľudia využívajú na dopravu k svojim denným aktivitám sú tiež blízko spojené s tým, kde sa stávajú obeťami zločinu. Niektoré útoky sa najčastejšie uskutočňujú na hranách. Dôležitosť hrán tiež zvyšuje rozlíšenie medzi „insidermi“ a „outsidermi“ – kým miestni často páchajú kriminalitu v rámci svojho okolia, outsideri považujú za bezpečnejšie páchať ju na hranách a potom sa vrátiť späť do svojej oblasti. Bolo preukázateľné, že dôkladné navrhovanie a správa zaľudnených oblastí, ktorá berie do úvahy štruktúru trestnej činnosti, dokáže spôsobiť výrazné zmeny hodnôt kriminality.

1.3 PERSPEKTÍVA RACIONÁLNEHO VÝBERU

Táto teória vychádza z rozhodovacieho procesu útočníka. Základným predpokladom perspektívy racionálneho výberu je, že útočník sa svojou činnosťou snaží o dosiahnutie určitého úžitku a jeho činnosť je teda úmyselným a účelovým správaním. Útočník má svoje ciele, ktoré chce dosiahnuť páchaním kriminality a rozhoduje sa na základe rizika a úžitku, ktoré vyplývajú zo situácie. V tomto rozhodovaní je tiež limitovaný časom a kvalitou informácií, ktoré má k dispozícii.

Na úspešné aplikovanie tejto teórie je potrebné pokúsiť sa vnímať všetko z perspektívy útočníka, snažiť sa pochopiť to, ako sa útočník rozhoduje, hnaný špecifickým motívom v špecifickom prostredí. Predpokladá, že útočníkove rozhodovanie je racionálne – berie do úvahy aspoň niektoré úžitky a riziká – pred tým, ako spácha trestný čin. Predpokladá tiež, že krátkodobé úžitky prevyšujú dlhodobé riziká a racionálne rozhodovanie berie do úvahy len krátkodobé riziká a na základe obmedzenia času, poznávacích schopností a informácií je obmedzená aj racionalita jeho rozhodovania.

2 BEZPEČNOSTNÝ MANAŽMENT A TEÓRIE PRÍLEŽITOSTI

Spomínané teórie príležitosti sa dopĺňajú a majú spoločné základy. Každá berie príležitosť ako faktor generujúci kriminalitu a sleduje, ako sa správa útočník. Kým prístup rutinných aktivít sa dá zamerať hlavne celospoločenskú úroveň, teória štruktúr trestnej činnosti sleduje lokálnu úroveň a perspektíva racionálnej voľby sa zameriava na jednotlivcov. Ich aplikáciou do analýzy bezpečnostných rizík je možné odhaliť nové riziká a presnejšie ich vyhodnotiť.

Jedným z troch hlavných prvkov teórie rutinných aktivít je prítomnosť spôsobilého útočníka. Cieľom bezpečnostného manažmentu je zabrániť tomu, aby bol takýto útočník úspešný. Snahou bezpečnostného manažéra teda bude, aby bol objekt chránený pred napadnutím a prípadný útok bol odvrátený. Pri navrhovaní bezpečnostného systému a hodnotení jeho účinnosti môžeme vychádzať z teórie rutinných aktivít a z časti aj z perspektívy racionálneho výberu.

Ak predpokladáme prítomnosť spôsobilého útočníka, môžeme sa ho pokúsiť odradiť od útoku práve aplikáciou „vhodného ochrancu“ alebo znížením úžitku z uskutočnenia útoku znížením hodnoty chráneného záujmu. Ak predpokladáme prítomnosť útočníka, ktorý je rozhodnutý uskutočniť útok, je potrebné navrhnúť bezpečnostný systém tak, aby pri útoku došlo k jeho zadržaniu. Pri aplikácii perspektívy racionálneho výberu sa môžeme pokúsiť určiť pravdepodobný spôsob napadnutia objektu, analyzovať bezpečnostný systém z pohľadu útočníka a na základe zistených zraniteľných miest navrhnúť nutné úpravy. Týmto spätným postupom môžeme overovať účinnosť vybraného bezpečnostného systému, prípadne plánov a zámerov, odhaliť ich problémy a zraniteľné miesta.

Aplikáciou teórie štruktúr do analýzy bezpečnostných rizík je možné dosiahnuť presnejšie hodnotenie bezpečnostného prostredia chráneného objektu alebo osoby. Analýzou sociálnych kriminogénnych faktorov a kvantitatívnych ukazovateľov kriminality a ich zapracovaním do geografických máp rozloženia kriminality môžeme so značnou presnosťou vyhodnotiť, aký vplyv môžu mať tieto faktory na chránený objekt. Tento postup nám tiež umožní vyhodnotiť riziká netýkajúce sa len objektu, ale aj osôb ktoré sa v ňom nachádzajú a riziká hroziace behom ich pohybu v jeho okolí.

ZÁVER

Teórie príležitosti vychádzajú z predpokladu, že príležitosť vykonať zločin podporuje vznik kriminality aspoň tak, ako osobné a spoločenské charakteristiky. Návrhom bezpečnostných systémov, ktoré budú overované z pohľadu potenciálneho páchatel'a a ich možného napadnutia, ako aj z pohľadu príležitostí, ktoré tvoria, sa zvýši bezpečnosť osôb a majetku, ktoré majú tieto systémy chrániť.

LITERATÚRA

- [1] FELSON, M. – CLARKE, R. V.: Opportunity Makes the Thief. Londýn: Crown Copyright 1998 London. 44s.
- [2] CROWN COPYRIGHT PUBLISHING: Routine Activity Theory (RAT). 2004. Dostupné online:
<http://www.crimereduction.homeoffice.gov.uk/learningzone/rat.htm> [1.4.2010]

článok recenzoval:
Ing. Tomáš Loveček, PhD.